

ПРОБЛЕМИ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Розглянуто особливості капіталізації банків на сучасному етапі розвитку банківської системи, розкрито проблематику регулювання достатності банківського капіталу у взаємозв'язку з вимогами нормативів адекватності капіталу. Надано рекомендації щодо вдосконалення регулювання капіталу банку.

The features of adjusting of sufficient ness of bank capital are considered on a modern stage, problem of growth of bank assets is exposed in intercom munication with the equirements of adequacy of bank capital. Practical recommendations on perfection of management by the capital of commercial bank are given .

Постановка проблеми у загальному вигляді. Рівень власного капіталу банківської системи є головним показником її здатності до розвитку та до підвищення вкладу в ефективність реального сектора економіки країни. Високий рівень капіталізації банків гарантує стабільність національної валюти та фінансову стійкість банків при нестабільності фінансової системи, забезпечує інвестиційну діяльність комерційних банків. Нажаль, в Україні рівень капіталізації банківської системи на сьогодні є недостатнім, а її становлення відбувалося досить тривало і повільно.

Отже, дослідження сучасного стану рівня капіталізації банків та визначення найбільш прийнятних шляхів вирішення цього питання є досить актуальним для нашої країни.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблеми, пов'язані з капіталізацією банківської системи, з достатністю власного та регулятивного капіталу банків, а також питання щодо способів та методів підвищення рівня капіталізації банківської системи в цілому досліджувалися багатьма науковцями і до світової кризи, і, що стало максимально актуальним, в період кризи та післякризовий період. А саме, вищезазначеним питанням приділяли увагу: О. Лаврушин, К. Рожкова, В. Міщенко, Н. Ткачук, А. Мороз, С. Савлук, Ж. Довгань, Н. Ткачук, А. Атаманцева, О. Чорна, І. В. Ларіонова, О. Н. Колодієв, І. Н. Чмутова, І. О. Губарева, Л. О. Примостка та інші.

Л. О. Примостка вважає, що в теорії банківської справи питання забезпечення достатності капіталу є найважливішими, оскільки забезпечують рівень довіри до банків з боку вкладників, інвесторів, кредиторів і органів нагляду [1, с.43].

На думку О. Н. Колодієва, для досягнення ефективної банківської політики необхідно повною мірою збалансувати темпи зростання активів і капіталу [2, с.172].

Однією з головних проблем, на думку І. В. Ларіонової, є пошук альтернатив існуючій практиці оцінки достатності капіталу з використанням ринкової концепції оцінки вартості [3, с.88].

Однак, незважаючи на велику кількість публікацій, тема є досить дискусійною та актуальною і на сьогодні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема капіталізації банків та регулювання достатності капіталу в рамках здійснення банком активних операцій стає все більш актуальною. При цьому головні задачі – це балансування темпів зростання активів і капіталу, пошук альтернатив практиці оцінки достатності капіталу з використанням ринкової концепції оцінки вартості.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасних тенденцій розвитку банківського капіталу, визначення проблем, що пов'язані з нарощенням капітальної бази банків, а також визначення найбільш прийнятого на сьогодні шляху підвищення рівня капіталізації банківської системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи з 2004–2005 років у банківський сектор почав активно вливатися іноземний капітал, спрямований на збільшення рівня капіталізації, що спричинило позитивні наслідки: значно покращився стан банківської системи, тобто підвищився рівень конкурентоспроможності вітчизняних банків, а також якість послуг, які вони пропонували.

Таким чином, на 01.01.2012 року кількість діючих банків з іноземним капіталом складала 53, при цьому 22 з них – зі 100-відсотковим іноземним капіталом. Однак, опинившись на піку свого розвитку, банківська система була охоплена кризою, що сталася наприкінці 2008 року. Одразу ж почався вплив інвестицій за кордон, а банки, що мали незначний розмір власного капіталу, значно постраждали, тому що були залежні від залучених коштів. Мається на увазі, що в докризових умовах, банки нарощували активи значно більшими темпами, ніж власний капітал, що призвело до порушення нормативу адекватності регулятивного капіталу.

Необхідно зазначити, що проблема капіталізації – це не є просто проблема підвищення абсолютного значення статутного капіталу, а це є проблема недотримання нормативу адекватності регулятивного капіталу банків щодо розміру активів. Згідно Постанови № 368 [4] норматив адекватності регулятивного капіталу (норматив платоспроможності) (Н2) відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають з операцій грошового характеру. Чим вищим є значення показника адекватності регулятивного капіталу, тим більшу частку ризику, приймають на себе власники банку, і навпаки: чим нижче значення показника, тим більшу частку ризику, приймають на себе кредитори та вкладники банку. Відповідно Н2 встановлюється для запобігання надмірному перекладанню банком кредитного ризику та ризику неповернення банківських активів на кредиторів та вкладників банку. На сьогодні, рекомендоване значення цього показника дорівнює менше 10% регулятивного капіталу банку.

Однак, як кажуть фахівці, таке значення нормативу є замалим для нашої країни, адже капіталізація нашої банківської системи знаходиться на досить низькому рівні у порівнянні з розвиненими країнами. Рівень капіталізації банківської системи необхідно розглядати в динаміці, щоб можна було побачити певні суттєві зрушення у значенні показника. Так, якщо дослідити динаміку активів та капіталу комерційних банків нашої країни за 2002–2011 роки, то можна побачити певні тенденції (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка активів та капіталу комерційних банків України

Показники	Станом на:										
	01.01.2002	01.01.2003	01.01.2004	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.12.2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Чисті активи, млн.грн.	47 591	63 896	100 234	134 348	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	942 088	1 044 524
Темпи зростання, %	...	134,3	156,9	134,0	159,2	159,1	176,2	154,5	95,1	107,0	110,9
Власний капітал, млн.грн.	7 915	9 983	12 882	18 241	25 451	42 566	69 578	119 263	115 175	137 725	156 059
Темпи зростання, %	...	126,1	129,0	141,6	139,5	167,2	163,5	171,4	96,6	119,6	113,3
Регулятивний капітал, млн.грн.	8 025	10 099	13 274	18 188	26 373	41 148	72 265	123 066	135 802	160 897	173 578

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Темпи зростання, %	...	125,8	131,4	137,0	145,0	156	175,6	170,3	110,3	118,5	107,9
Адекватність регулятивного капіталу (Н2), %	20.69	18.01	15.11	16.81	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90

Як видно з даних табл. 1, починаючи з 2002 року і до 2009 року банки активно нарощували як активи, так і власний капітал, при чому збільшення величини активів відбувалося дещо більшими темпами, а ніж нарощення власного капіталу. Така тенденція пояснюється активним розвитком банківського сектору, в процесі якого банки занадто погналися за прибутками та потроху почали забувати про ризики, які є невід'ємною частиною банківської діяльності в цілому. Таким чином, перевищення темпів зростання активів над темпами зростання власного капіталу банків призвело до погіршення значення нормативу адекватності. Як показують дані табл. 1, на початок 2002 року значення показника становило майже 21%, що є позитивним з точки зору вкладників та кредиторів, адже це їх «рівень захищеності», однак вже у 2008 році значення нормативу Н2 суттєво зменшилося та коливалося на рівні 14%.

Протягом 2009–2010 років ситуація кардинально змінилася – банки почали більшими темпами нарощувати власний капітал, а не активи. Такі суттєві зміни можна пояснити тим, що, по-перше, почалася криза та ні про які кредитні операції мови бути не могло (така ситуація мала місце через те, що банки вже мали досить «поганий» кредитний портфель, а до того ж НБУ заборонив банкам видавати позики), а по-друге, НБУ почав вживати активні дії задля вирішення проблеми. Так, у 2010 році, регулятор ухвалив Постанову N 273 [5], згідно якої він підвищив мінімальні вимоги до регулятивного капіталу банків – з 75 до 120 млн. грн. Через деякий час, НБУ запропонував ще більше збільшити мінімальний розмір регулятивного капіталу для новостворених банків – до 500 млн. грн, однак, це означало б, що для потенційних інвесторів дешевше було б купити вже існуючий на ринку банк, а ніж виконати вимоги щодо 500 млн. грн. Тож 15 лютого 2011 року пройшла зустріч між представниками НБУ та Асоціації Українських банків, на якій було досягнуто згоди, що НБУ не буде збільшувати вимоги до регулятивного капіталу до 500 млн. грн, а залишить їх на рівні 120 млн. грн. Тут варто також відзначити, що, наприклад, у Європейському союзі, до якого Україна так прагне, мінімальні вимоги для отримання дозволу на банківську діяльність складають 5 млн. євро, що є значно меншою величиною за 120 млн. грн.

На 01.01.2011 року, зі 176 діючих банків, 70 не виконували вимоги щодо мінімального розміру регулятивного капіталу, а на 01.01.2012 року – 38 банків. Згідно Постанови НБУ, банки мали підвищити його розмір до 120 млн. грн. до 1 січня 2012 року. Можна зрозуміти, що деякі банки ні за яких обставин не змогли б виконати цю умову, адже, перш за все, основною складовою регулятивного капіталу є статутний капітал, розмір якого в деяких банках замалий. Тобто для виконання вимог, їм необхідно було б збільшувати, як мінімум, статут у 2–4 рази. До того ж, регулятор встановив, що банки, що на момент набуття чинності цим законодавчим актом, мали регулятивний капітал у розмірі менше 120 млн. грн, мають обов'язково зупинити нарощення депозитів на рівні тих об'ємів залучених коштів, що вони мали на 17.07.2010 року, тобто на момент вступу в дію Постанови. І так до досягнення такими банками мінімального розміру регулятивного капіталу у 120 млн. грн.

Варто відзначити, що уведення цієї Постанови [5] викликало багато жвавих дискусій, серед банків, в основному третьої та четвертої груп, так як Постанова є дискримінаційною для багатьох з них, адже обмежує їх можливості доступу до депозитних ресурсів країни, а отже і обмежує розвиток їх активних операцій. Зважаючи на те, що середні та малі банки обслуговують основну частину малого та середнього бізнесу нашої країни, вищезазначене є негативним явищем. Тож виникають проблеми: по-перше, як розвивати малий та середній

бізнес (до чого держава в принципі і прагне), якщо майже половина банків системи не має змоги виконувати активні операції до моменту досягнення ними мінімального розміру регулятивного капіталу; по-друге, регулятивний капітал, наприклад, можна збільшити за рахунок прибутку, а якщо активні операції, які і є джерелом прибутку, майже не виконуються.

Тож Асоціація Українських Банків (АУБ) подала до окружного суду м. Києва позов щодо визнання недійсними дискримінаційні положення Постанови № 273. 7 грудня 2010 року Суд задовольнив у повному обсязі позовну (зокрема п. 2, п. 4 та п. 6 Постанови, з точки зору суду є незаконними та не чинними). Однак, на сьогодні Постанова НБУ № 273 є чинною, п.2 (банки мають збільшити регулятивний капітал до 120 млн.грн до 01.01.2012 року) та п. 6 (про обмеження нарощення депозитів) і досі, відповідно до Постанови, існують. Ніяких даних, щодо визнання рішення суду недійсним, не існує. Тож на сьогодні банкам необхідно все ж таки дотримуватися вимог Регулятора.

Розглянемо можливі шляхи підвищення рівня капіталізації банків:

- збільшення капіталу за рахунок розміщення акцій власної емісії;
- збільшення показника адекватності капіталу через консолідацію банківської системи (злиття, приєднання банків, реорганізація банків, тощо);
- збільшення капіталу за рахунок субординованого боргу (шляхом випуску депозитних сертифікатів, банківських облігацій та єврооблігацій);
- збільшення капіталу за рахунок прибутку.

Збільшення капіталу за рахунок розміщення акцій власної емісії не є достатньо добрим варіантом, адже з часом це призведе до значного знецінення самих акцій. До того ж це призводить до збільшення кількості акціонерів, що в свою чергу призводить до зменшення показника рентабельності капіталу. Збільшення капіталу за рахунок прибутку у нинішній ситуації просто неможливе, адже банківська система України протягом останніх років є збитковою: на 01.01.2012 року збитки банківської системи України склали 7,7 млрд.грн. Тобто не кожен банк зможе використовувати це джерело збільшення капіталу. За рахунок субординованого боргу збільшення капіталу також наразі є малоімовірним, адже, по-перше, через збитковість банківської системи – у інвестора немає впевненості у тому, що банк зможе повернути запозичені йому кошти, а по-друге, аналітики прогнозують у найближчий час другу хвилю кризи, яка, як очікується, дуже щільно охопить банківську сферу, що також не впливає на позитивне рішення потенційного інвестора. До того ж, кошти залучені на умовах субординованого боргу, у разі ліквідації банку, повертаються інвесторам в останню чергу, тобто після задоволення вимог усіх попередніх вкладників, що певним чином може відштовхувати потенційних інвесторів.

У цілому, було розглянуто методи збільшення абсолютного розміру регулятивного капіталу, однак, у всьому світі рівень капіталізації банку вимірюється за допомогою відносних показників. На думку автора, це є більш адекватним методом. Якщо поглянути на ситуацію що склалася по банківській системі в період фінансово-економічної кризи, тобто малі та середні банки мали значення нормативу адекватності значно більше, а ніж мали великі банки системи. АУБ неодноразово наголошувала на тому, що для нагляду за капіталом банків необхідно переносити акценти з абсолютних величин на відносні, адже вони дозволять більш точно оцінити рівень капіталізації банків.

15.02.2011 року Верховна Рада України (ВРУ) ухвалила Закон [6], який певним чином суперечить Постанові НБУ № 273: ВРУ надала вже існуючим банкам (на момент видання Закону) п'ятирічний термін для збільшення розміру статутного, і відповідно регулятивного, капіталу до 120 млн.грн. Для вирішення протиріч між Постановою НБУ та Законом, АУБ запропонувала НБУ по-перше, визнати п.2 та п.6 Постанови такими, що втратили чинність, по-друге, замінити в Постанові № 368 [4] норматив мінімального розміру регулятивного капіталу на норматив мінімального розміру статутного капіталу та встановити його у розмірі 120 млн. грн., та по-третє, подовжити для банків термін виконання вимог щодо збільшення капіталу до 2016 року.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, сьогодні найбільш прийнятним шляхом підвищення рівня капіталізації банківської системи нашої країни, є створення банківських об'єднань, злиття банків або їх реорганізація. Однак, вітчизняні банки не схиляються до такої думки: у 2011 році відбулось лише 2 процедури об'єднання (АКБ «Донгорбанк» і ПАТ «Перший Український Міжнародний Банк та ПАТ «Укрсоцбанк» та ПАО «УниКредит Банк»).

Отже, не зважаючи на те, що проблема низького рівня капіталізації банківської системи України вже поволі налагоджується, вона все ще є дуже актуальною для нашої країни. Європейські країни імплементують Рекомендації Базеля III, який було розроблено у відповідь на світову фінансово-економічну кризу, однак Україна, на жаль, не може собі це дозволити, адже ми користуємося все ще Рекомендаціями Базеля I.

Базель III має на меті посилення стійкості світової банківської системи за рахунок збільшення ліквідних резервів та поліпшення якості капіталу. Перша мета досягається з уведенням коефіцієнту ліквідного покриття (аналогічний коефіцієнту короткострокової ліквідності, що використовується в нашій країні) та поліпшення якості банківського капіталу. Для цього вводять так звані «буфер збереження капіталу» та «контрциклічний буфер капіталу» у розмірі 2,5%. Таким чином, враховуючи «контрциклічний буфер», фактично норматив платоспроможності банків (H2) становитиме 10,5%. Якщо порівняти це значення зі значенням, притаманним нашій країні (18,51% на 01.12.2011р.), то можна зробити висновок, що по цьому показнику ми відповідаємо вимогам Базеля III.

У цілому ж варто відмітити, що наша країна повинна втілити в життя рекомендації Базеля III задля вирішення питання капіталізації банківської системи та стабілізації її роботи в цілому не тільки сьогодні, але й в кризових умовах. Базель III було розроблено на основі передового досвіду розвинених країн, з урахуванням вирішення тих проблем, що спіткали світ в період кризи та після кризовий період. Отже, на нашу думку, використання такого досвіду є доцільним для України.

Список використаної літератури

1. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент банку / Л. О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2004. – 280 с.
2. Колодізев О. М. Фінансовий менеджмент у банках: концептуальні засади, методологія прийняття рішень у банківській сфері / О. М. Колодізев, І. М. Чмутова, І. О. Губарева. – Х.: ІНЖЕК, 2004. – 250 с.
3. Ларионова И. В. Управление активами и пассивами в коммерческом банке / И. В. Ларионова. – М.: Консалтбанкир, 2003. – 272 с.
4. Постанова Правління Національного банку України від 28 серпня 2001 року N 368 «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні», ред. від 20.12.2010 р.
5. Постанова Правління Національного банку України від 9 червня 2010 року N 273 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України», ред. від 07.11.2011 р.
6. Закон Верховної Ради України від 15.02.2011 N 3024-VI «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності банків», ред. від 16.06.2011 р.
7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

Прийнято до друку 14.05.2012